

N. J. Jaquin, zijn Enumeratio en zijn Selectarum stirpium

door

F. A. STAFLEU

(Instituut voor Systematische Plantkunde, Utrecht)

De te Leiden geboren botanicus Nicolaus Joseph Jacquin (16 februari 1727) was een echte „Europeaan”. In Nederland geboren uit Franse en Duitse ouders

studeerde hij in de zuidelijke Nederlanden, Frankrijk en Oostenrijk, bereisde hij de Franse, Britse, Nederlandse en Spaanse nederzettingen in West-Indië en maakte hij zijn carrière in wat nu Tsjechoslowakije is en in Oostenrijk. Zijn reis, zijn collecties en zijn publikaties maakten hem tot een internationale figuur, die met vele van zijn botanische tijdgenoten in briefwisseling stond en die zich tot één van de belangrijkste verspreiders van de Linneaanse denkbeelden ontwikkelde. Een belangrijke rol speelden hierbij zijn twee eerste publicaties over de planten verzameld op zijn Westindische reis van 1755—1759.

Na zijn terugkeer in 1759 aarzelde Jacquin niet met het bekend maken van de eerste resultaten van zijn exploratie. In 1760 reeds publiceerde hij een klein octavo deeltje, getiteld *Enumeratio systematica plantarum quas in insulis Caribaeis vicinaque Americes continente detexit novas, aut jam cognitae emendavit*. Het boekje kwam uit bij Theodoor Haak te Leiden met een voorrede die als signatuur droeg „dabam Vindobonae Kal. Maji 1760”. Jacquin onderhield in die tijd nog steeds nauwe betrekkingen met Laurens Theodoor Gronovius (1730—1773), een vriend uit zijn vroege Leidse jaren en zoon van Jan Frederik Gronovius (1690—1762), vriend van Linnaeus en auteur van o.a. een *Flora virginica* (1739, 1743). L. T. Gronovius verzorgde voor Jacquin de produktie van de *Enumeratio* zoals blijkt uit Gronovius' brief van 17 augustus 1760 aan Linnaeus. Op dat moment verwachtte hij de publikatie elke dag („... usque diem...”), maar Linnaeus ontving zijn exemplaar toch pas op 18 december van dat jaar. Het werkje bleef betrekkelijk onopgemerkt; er zijn vrijwel geen verwijzingen naar in de contemporaine literatuur (behalve bij Linnaeus) en Jacquin zelf verwees er ook niet naar in zijn foliowerk van 1763.

De *Enumeratio* was kennelijk slechts een voorlopige mededeling: de *Selectarum stirpium americanarum historia* van 1763 bevat de gedetailleerde beschrijvingen en de afbeeldingen. Het boekje van 1760 is echter van groot belang voor de prioriteit; Linnaeus verwijst naar veel van Jacquins nieuwe taxa in de tweede editie van zijn *Species plantarum* (1762—1763). De diagnosen in de *Enumeratio* zijn kort en zakelijk, geheel in de stijl van Linnaeus beperkt tot de „essenties”. Na ontvangst van het boekje schreef Linnaeus (19 dec. 1760) aan Jacquin „Uw diagnosen van de nieuwe genera zijn uitstekend en voldoende om ze van alle eerder bekende [taxa] te onderscheiden”. Hij wachtte echter vol spanning op de „natuurlijke kenmerken”, de uitvoerige beschrijvingen met vooral details over de bloembouw (de „fructificatio”). Jacquin zond veel van deze uitvoeriger informatie aan Linnaeus in zijn brieven (Linnaeus verwerkte deze informatie ten dele in zijn *Species*) maar de volledige beschrijvingen verschenen toch pas in de *Selectarum stirpium*.

De *Enumeratio* was een van de eerste boeken van een auteur buiten de kring van Linnaeus en zijn leerlingen waarin de binaire nomenclatuur voor soorten werd gebruikt. Dit is een aspect van Jacquins band met Nederland in zijn vroege jaren: de allereerste auteur in deze zin die de binaire nomenclatuur gebruikte was Johannes Burman in zijn *Index* bij het *Auctuarium* van Rumphius (1755) en in zijn *Wachendorffia* (1757).

De oplage van de *Enumeratio* was vermoedelijk klein. Het boekje is uiterst zeldzaam en werd reeds in 1762 te Neurenberg zonder veranderingen (maar met een paar zetfouten) herdrukt. Ook deze herdruk wordt door Jacquin noch in zijn

briefwisseling met Linnaeus noch in zijn latere publicaties vermeld. Tot in de negentiende eeuw citeerden vele auteurs de Jacquinese soorten alsof ze voor het eerst gepubliceerd waren door Linnaeus, terwijl de laatste toch wel degelijk Jacquin zelf citeerde.

De *Selectarum stirpium americanarum historia* van 1763 is het belangrijkste werk van Jacquin over zijn Amerikaanse verzamelingen. De 184 platen (nos. 1—183 en 37*) zijn kopergravures van door hem zelf meestal in het veld gemaakte tekeningen van levende exemplaren. De tekeningen hebben daardoor een hoge mate van authenticiteit — alhoewel ze bepaald geen enkele artistieke waarde hebben — temeer daar er betrekkelijk weinig herbariummateriaal door Jacquin uit West-Indië werd meegebracht. Hij zond wel veel levende planten naar „Schoenbrunn” bij Wenen (het verzamelen hiervan was zijn hoofdtaak) en ook wel andere natuurhistorische zaken, maar weinig gedroogde planten. De platen werden gegraveerd door Joseph Wagner, een Oostenrijks kunstenaar die, in 1706 in Thaldorf (Bodensee) geboren, in 1780 te Wenen stierf.

De reeds eerder vermelde briefwisseling tussen Jacquin en Linnaeus stelt ons in staat bewerking, produktie en publikatie van deze eerste Jacquin-foliant te volgen. De brieven van Jacquin aan Linnaeus bevinden zich te Londen (Linnean Society) en zijn eenvoudig te raadplegen in de IDC-microfiche-uitgave. De brieven van Linnaeus aan Jacquin werden reeds door SCHREIBERS & ENDLICHER (1841) gepubliceerd.

In zijn brief van 27 januari 1762 aan Linnaeus verstrekt Jacquin inlichtingen over de opzet van zijn boek. Het is wellicht interessant hier enkele passages (in vrije vertaling overigens; de correspondentie werd in het Latijn gevoerd) aan te halen:

„Wel, waarde Linnaeus, zullen we nu eerstdaags een nieuwe editie van de *Systema* of de *Species* te zien krijgen? Hoewel ik deze publikaties met ongeduld tegemoet zie, geloof ik toch dat U ze tegen het eind van het jaar zou moeten publiceren. Ik beloof dat mijn boek over de Amerikaanse *Stirpes* dan uit zal zijn; indien U zo volledig mogelijk wenst te zijn zult U deze informatie niet willen missen. De beroemde van Swieten [Nederlands medicus te Wenen], mijn patroon wat betreft de wetenschappelijke literatuur, heeft nu al lang geleden beloofd de helft van de kosten van de platen te betalen. Voor de andere helft is nu ook gezorgd. De beste graveur die ik vinden kon heeft de opdracht aanvaard; hij heeft al twaalf platen gegraveerd. Ik hoop dat alles in augustus klaar zal zijn. Ik zal U enkele specimina [van de platen] zenden ... Er zullen ongeveer 180 platen zijn maar veel meer afbeeldingen, alle botanisch. Ze zijn alle gebaseerd op mijn oorspronkelijke tekeningen en ze zijn dus zeer natuurgetrouw. De graveur heeft er in toegestemd verbeteringen aan te brengen tot er géén enkele fout meer is. Het boek wordt een folio van ongeveer 300 pagina's buiten de platen. De uitgever is Kraus uit Wenen. ... Er zullen exemplaren met gekleurde en met zwart-wit platen zijn ... Ik heb zelf heel wat bij moeten betalen, maar ja er is geen andere manier om tot publikatie te komen ...”

Jacquin zond inderdaad enkele stellen platen. Op 8 mei 1762, bijvoorbeeld, bedankt Linnaeus hem voor een „fasciculus” van zijn mooie platen, waarbij die van *Hippomane mancinella* (pl. 159). Andere zendingen bereikten Linnaeus op 4 en 5 juli en deden hem zijn spijt uitspreken dat de druk van zijn nieuwe uitgave van de *Species* al te ver gevorderd was om er nog verwijzingen naar Jacquins planten

in aan te brengen. Eén plaat bracht zelfs de tranen in zijn ogen, niet zozeer omdat de afbeelding zo mooi was maar omdat er geen details van de „fructificatio” te zien waren (*Heisteria*, pl. 81).

Op 23 oktober 1762 rapporteert Jacquin dat het werk gedrukt is, maar dat er nog enkele platen moeten worden vervaardigd. Dit waren er vermoedelijk maar weinig, want Jacquin vermeldt details van de platen 170 en 171. Op 5 januari 1763 schrijft Jacquin: „Meum opus de stirpibus Americanis nunc est absolutum”. Het boek is klaar en hij zal een compleet exemplaar zenden zodra er zich een verzendgelegenheid naar Zweden voordoet. Zulke gelegenheden, schrijft Jacquin, zijn betrekkelijk zeldzaam omdat er weinig betrekkingen tussen Zweden en Oostenrijk zijn.

Op 28 januari 1763 schrijft Linnaeus dat hij blij is dat het boek nu klaar is „uti vidi ex ultima impressa tabula et pagina”. Hij hoopt het volledige exemplaar nu snel te ontvangen zodat hij de nieuwe taxa nog in het aanhangsel van het tweede deel van de tweede druk van zijn *Species* zal kunnen vermelden. Het duurde echter toch nog even want op 13 april schrijft Linnaeus dat hij over 14 dagen de twee delen van de *Species* zal zenden omdat zijn uitgever niet langer wilde wachten.

De brief van 5 januari 1763 van Jacquin is natuurlijk geen absoluut bewijs van publikatie maar anderzijds zijn er ook geen afwijkende aanwijzingen. Op 20 juli had Linnaeus zijn exemplaar: „Accepi pretiosum opus Tuum de plantis rarioribus Americanis . . .” Dit slaat op de tekst die hij nu „gelezen en overgelezen” heeft; hij wacht nog op de platen teneinde alles in een enkel deel te kunnen binden. In feite rapporteert Linnaeus pas op 20 augustus 1764 dat het boek nu volledig is en gebonden: „millenas refero grates pro opusculo perfecto Plantarum Americanarum, quod nunc possideo splendide alligatum”.

De eerste bespreking verscheen in de *Journal Encyclopédique* te Bouillon, van 1 augustus 1763 (datum censor 25 aug. 1763). We mogen wel aannemen dat Jacquins *Selectarum stirpium* te Wenen reeds zeer vroeg in het jaar beschikbaar was, wellicht zelfs al in de eerste week en dat het dus uitkwam vóór alle andere belangrijke botanische publicaties van het jaar 1763 zoals de *Species plantarum* (ed. 2, vol. 2) van Linnaeus en Adansons *Familles des Plantes*. In het tweede deel van zijn *Species* geeft Linnaeus een lijst van Jacquins platen in het aanhangsel (p. 1682), daarbij direct al sommige namen van Jacquin als synoniemen van door hem zelf gegeven namen beschouwend. Op pp. 1681—1682, in de eigenlijke „appendix”, verwijst Linnaeus ook naar vele platen van Jacquin, hetzij met de verwijzing „Jacq. hist.” gevolgd door een plaatnummer of met de verwijzing „Jacq. amer.”. In het laatste geval citeert Linnaeus het paginanummer van de *Enumeratio* uit 1760 en het plaatnummer uit de *Selectarum stirpium* van 1763. Deze appendix is niet erg bij want er staan ook talrijke referenties in naar „Jacq. vind.”, de *Enumeratio* van Weense planten die in mei 1762 gepubliceerd werd.

Volgens EBERT (1821) werden er tenminste drie exemplaren vervaardigd op „Hollands papier” (in feite klein Mediaan) met geheel met de hand gekleurde gravures. Eén van deze exemplaren is te Wenen; een ander, uit het bezit van Aartshertog Anton Victor van Oostenrijk, is nu in de Hunt Botanical Library te Pittsburgh (STEVENSON, 1961). De gewone exemplaren zijn op Oostenrijks-Hongaars papier gedrukt (Bischof, volgens STEVENSON, l.c.); de platen zijn in de exemplaren vrijwel steeds zwart-wit maar er bestaan exemplaren met zo hier en

daar gekleurde of ten dele gekleurde platen zoals het exemplaar van de Utrechtse Universiteitsbibliotheek.

Voor een bespreking van de taxonomische betekenis van de 435 soorten die „meestal nieuw waren of nog niet op de Linneaanse manier waren beschreven” kan ik naar URBANS *Symbolae antillanae* (1898) verwijzen. De namen *Petesioides*, *Sideroxyloides* en *Viscoides* zijn voorlopige symbolische „namen” („token words” of *nomina fluxa*) in de zin van Art. 20 note 1 van de *International Code of Botanical Nomenclature*. Ze dienen niet als geldig gepubliceerd te worden beschouwd (zie b.v. DANDY, 1967). Deze namen verwijzen naar oppervlakkige gelijkenissen en zouden later door gewone namen moeten worden vervangen. Jacquin was het helemaal met Linnaeus eens: „namen eindigend op *-oides* dienen uit het domein van de plantkunde te worden verbannen”, een dictum dat bij Linnaeus b.v. al in de *Critica botanica* te vinden is. Voor Jacquin is dit ook zo: op p. 17 zegt hij b.v.: „fructus cognita aliquando anatome definit genus certum, ego interea ad habita nomen fluxum imposui”.

De voorrede — die ik elders wat uitvoeriger hoop te bespreken (STAFLEU, in druk) — laat zien dat Jacquin geen groot theoreticus was maar een enthousiast floristisch werkend taxonoom wiens hoofddoel het was taxa te beschrijven. Hij aanvaardde het systeem van Linnaeus omdat het zo buitengewoon praktisch was en omdat in zijn tijd het al door zeer velen was aanvaard. Ook hij zegt — als Linnaeus — dat het „natuurlijke systeem” wenselijk is maar dat de kennis nog onvoldoende was om er toe over te gaan. Uit JACQUINS latere *Anleitung* (1785) blijkt nog duidelijker dat hij het systeem van Linnaeus vooral om zijn directe bruikbaarheid aanvaardde. Zijn basale principes waren echter zeer verschillend van die van de grote meester. Jacquin was een extreem nominalistisch denker en het essentialisme van Linnaeus speelde bij hem geen rol. Hij werd door het Linneaanse systeem aangetrokken omdat hij in de praktijk had gemerkt dat het een uitstekende manier was om botanische informatie te verwerken, te bewaren en terug te vinden. Als reiziger in streken met vele onbekende planten apprecieerde hij de eminente praktische betekenis van de indelingen van Linnaeus.

In latere jaren publiceerde Jacquin nog een tweede uitgave van de *Selectarum stirpium* (1780—1781), iets uitgebreider en geïllustreerd met 264 geheel met de hand vervaardigde afbeeldingen. Deze editie is betrekkelijk zeldzaam (er zijn namelijk zestien exemplaren van bekend) maar is in wetenschappelijk opzicht van weinig betekenis omdat er weinig nieuwe informatie in is te vinden. De platen zijn wederom bepaald niet mooi.

De betekenis van de *Enumeratio* van 1760 en de *Selectarum stirpium* van 1763 blijkt in deze eeuw eens te meer uit het verschijnen van facsimile edities. De *Enumeratio* is te Leiden (drukkersmerk te Zug) uitgegeven, de *Selectarum stirpium* verschijnt in de komende maanden opnieuw in de Verenigde Staten. Nog altijd vormen de werken van Jacquin een onmisbaar element in het bronnenmateriaal voor de studie van de Westindische flora.

Literatuur

- DANDY, J. E., 1967. Index of generic names of vascular plants 1753—1774. Utrecht (Regnum vegetabile vol. 51).
- EBERT, F. A., 1821—1830. Allgemeines bibliographisches Lexikon. Leipzig.

- JACQUIN, N. J., 1760. *Enumeratio systematica plantarum, quas in insulis Caribaeis vicinaque Americes continente detexit novas, aut jam cognitae emendavit*. Leiden. Reprint Nüremberg 1763; facsimile reprint of 1760 edition Zug 1967.
- , 1763. *Selectarum stirpium americanarum historia* . . . Wenen.
- , 1785. *Anleitung zur Pflanzenkenntniss nach Linné's Methode*. Wien.
- LINNAEUS, C., 1762—1763. *Species plantarum* . . . ed. 2, 2 vols. Stockholm.
- SCHREIBERS, C. N. J. & S. ENDLICHER, 1841. *Caroli Linnaei Epistolae at Nicolaum Josephum Jacquin*. Wien.
- STAFLEU, F. A., 1967. Introduction to Jacquin's Caribbean 'Enumeratio', in de nadruk (1967) van N. J. Jacquins *Enumeratio systematica plantarum*. Zug.
- , (in druk). Jacquin and his American plants. Inleiding tot de nadruk van N. J. Jacquin, *Selectarum stirpium americanarum historia*. New York, N.Y., U.S.A.
- STEVENSON, A., 1962. Catalogue of botanical books in the collection of Rachel McMasters Miller Hunt, vol. 2(2). Pittsburgh.
- URBAN, L., 1898. *Bibliographia Indiae occidentalis botanica*. *Symbolae antillanae* 1, p. 3—195. Facsimile nadruk Amsterdam 1964.
- Ongepubliceerde bronnen*
- Brieven aan Linnaeus. The Linnean Society of London. Microfiche-uitgave van IDC van de correspondentie van Linnaeus 6490/176—179.

Summary

The author discusses background and contents of the *Enumeratio* and *Selectarum stirpium* of the botanist Nicolaus Joseph Jacquin, born at Leiden on 16th February 1727, in connection with the facsimile editions of these works.